

INFORMAČNÍ SEKTOR, INFORMAČNÍ PROFESE A INFORMAČNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Rudolf Vlasák

Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK

Dnešní pojetí vzdělávacího procesu zaměřeného na informační profese zahrnuje širokou škálu vědních, aplikačních i praktických disciplín založených jak na sociálních, tak na přírodních a technických vědách a oborech. Teoretickým jádrem se však stala už svěbytná aplikovaná, sociálně orientovaná informační věda a oblast, v níž se informační profese uplatňují, se od prapůvodní knihovnické rozrostla do značné šíře a pestrosti odborných činností, propustujících v dnešním informatizujícím se světě prakticky veškerá povolání založená na intelektuálních činnostech. Nicméně lze stále ještě odůvodněně zkoumat a snažit se vymezovat, co je vlastní informační profesí, kde jsou její základy a kam sahá, jak se vymezuje oproti ostatním povoláním a oborům a zejména, kde jsou dnes nejzávažnější cílové okruhy uplatnění kvalifikovaných informačních profesionálů. Toto uvažování je nezbytnou součástí neustálého rozvíjení koncepce především univerzitního informačního vzdělávání na nejvyšších aprobačních stupních, které se v České republice realizuje v Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (dále jen ÚISK, resp. ústav). Od zimního semestru v roce 2000 vstoupil tento ústav, shodou okolností právě v době 50. jubilea existence oboru jako vysokoškolské katedry na dané škole, s novou koncepcí do akreditačního řízení a navíc v nových, oproti dosavadním neporovnatelně kvalitnějších materiálních podmínkách, které mu skýtá prostorové, počítačové a telekomunikační vybavení učeben a vlastní laboratoře v nové budově Univerzity Karlovy v Praze – Jinonicích.

Náplň vzdělávání budoucích informačních profesionálů na úrovních magisterského a také vědeckého doktorského studia na ÚISK zasahuje nebývale širokou věcnou oblast. Ta začíná někde ve studiu historie písemnictví a končí v analýzách komunikace informací a tvorbě systémů pro řízení podniku nebo instituce fungující např. v občanské samosprávě. V rámci státní nomenklatury všech vysokoškolských studijních programů České republiky, které mohou být akreditovány, přísluší programu „Informační studia a knihovnictví“ pod kódem 7201, navíc s postgraduálním doktorským studijním oborem „Informační věda“, relativně významné místo, a to na úrovni např. sociologie, psychologie a obdobných oborů. Tento program se tudíž stal jedním z největších a nejvýznamnějších na celé Filozofické fakultě UK, přičemž svým materiálním a technickým vybavením všechny obory vysoce předstihuje. Od roku 1994, kdy se sem ke stu-

diu přihlásilo pouhých 86 uchazečů, z nichž bylo přijato 18, v roce 2000 počet přihlášek převýšil 450 a ústav přijal 70 studentů. V letošním roce, kdy se na Filozofickou fakultu přihlásilo oproti minulému roku o téměř 4 tisíce uchazečů méně, si náš program naopak počet přihlášených v podstatě udržel (438), a navíc získal možnost přijmout rekordních 85 nových studentů a do doktorského studia 8 nových doktorandů.

Jak už bylo v našem odborném tisku několikrát zřejmé, zabezpečuje ÚISK dosud denní i kombinované (dříve dálkové) studium ve všech svých oborech, tj. studium pětiletého magisterského oboru, dvouletého navazujícího magisterského oboru a tří až pětiletého (u denního 3, u kombinovaného studia 5) oboru doktorského. Do nových akreditačních řízení vstoupil ÚISK s předpokladem rozdělení dosavadního pětiletého magisterského studia na tříletý program ukončený bakalariátem a na navazující dvouletý program magisterský. Vzhledem k získanému technickému vybavení mohl ústav konečně překročit i k smysluplné přípravě programů distančního vzdělávání, založených na odpovídající úrovni zprostředkování digitálních učebních prostředků i na telekomunikačních online didaktických metodách. Už podruhé se zde otevírá také dvouletý regulérní program celoživotního vzdělávání pracovníků z praxe. Všechny programy ÚISK vycházejí z koncepce širokého spektra jak věcné náplně informačních a knihovnických studií, tak i cílového uplatnění jejich absolventů s odpovídajícím významem, který v moderní demokratické společnosti informačním povoláním přísluší.

Protože jde o zásadní koncepční východiska informačního vzdělávání zasahujícího celou naši odbornou komunitu, je třeba, aby s nimi byla seznámena a mohla se zúčastnit diskusí, vedoucích k jejímu zkvalitnění.

Postindustriální, informatizovaný svět, informační ekonomie a informační věda

Už v 70. letech minulého století se začaly objevovat prognostické úvahy na téma možnosti vytvoření jakéhosi „globálního mozku“, tehdy superpočítače, do něhož bude možno uložit podstatnou část lidského poznání a zpětně v něm vyhledat a po tehdy právě vznikajících digitálních telekomunikačních sítích získat kteroukoli v daném okamžiku pro nás relevantní informaci. Později, zhruba v první polovině 80. let, směřovala informační technika a technologie ve svém vývoji již jednoznačně k nedávno vytyčenému cíli: většina informací bude převedena do elektronické formy a bude dostupná z kteréhokoli místa na zemském povrchu. Tato představa, teprve ve druhé polovině 90. let minulého století reálně naplňovaná, podnítila už v jeho 60. letech filozofy a sociology k úvahám o novém stadiu vývoje lidské společnosti, společnosti „postindustriální“, respektive „informační společnosti“ (information society), v době, kdy se počítače, jako velké a složité konfigurace různých strojů uzavíraly před laiky v klimatizovaných sálech a dokázali s nimi pracovat pouze

speciálně vyškolení počítačovní odborníci – programátoři, operátoři a technici.

Primát v postihu a pojmenování nové éry společenského vývoje, předznamenané rozvojem informační techniky a technologie, je přisuzováno americkému sociologovi, emeritnímu profesoru Harvardovy univerzity a členu Americké akademie umění a věd – **Danielu Bellovi**. Už v roce 1967 publikoval úvahu o nástupu tzv. „postindustriální“ etapy vývoje společnosti a v roce 1973 pak vydal zásadní dílo analyzující důsledky racionalizace a prudce se zvyšující efektivity lidské práce, jestliže jsou využity moderní počítačové a telekomunikační prostředky a jejich prostřednictvím především nové poznatky. Tato studie, příznačně nazvaná „Nástup postindustriální společnosti“ (The Coming of Post-Industrial Society), ještě před Tofflerem vystihuje hlavní atributy nadcházející sociální stratifikace. Tu však situoval až do období po roce 2000. Píše o „nové kvalitě života“, významu vzdělání a zejména o změně hodnotových kritérií vlastnictví – od materiálního k duševnímu (intellectual property). Hlavními znaky příští – postindustriální společnosti v 21. století budou podle Bella přeměna ekonomiky výrobků na ekonomiku služeb, vznik nové elitní sociální vrstvy ovládající potřebné znalosti typu „know how“, rozvoj vědy jako rozhodujícího zdroje nejen technických inovací, ale také politického působení, a konečně vznik nového, tzv. „intelektuálního sektoru“, jako jsou tradiční sektory agrární a průmyslový.

Postindustriální společnost charakterizoval Bell jako svět, v němž hrají rozhodující roli ve všech rozvojových aspektech lidstva poznatky. Anglický výraz „knowledge“ takto v dané souvislosti přeložený do češtiny jako „poznatek“ (oproti jiným souvislostem, kdy je možné použít českého slova „znalost“) chápal jako to, co je objektivně známo, jako duševní vlastnictví vázané na jméno nebo skupinu jmen a potvrzeno příslušnými prostředky rozpoznání původcovství, ať už jde o autorství díla, o patent nebo o nějakou jinou formu ochrany průmyslového vlastnictví. Za zprostředkování poznatků se podle Bella platí v době jeho využití v publikacích, ve výzkumu, vývoji atd., a to formou monetární kompenzace. Je to subjekt uznávaný trhem, a to institucionálními či politickými představiteli nebo veřejností jako vztahující se k hodnotě výsledku práce a jako požadavek uplatněný na sociální zdroje.

Významným polem zájmu Daniela Bella se v 80. letech stala otázka futurologického vidění vývoje společnosti po roce 2000. Už v roce 1980 se ve studii „The Social Framework of the Information Society“ publikované ve sborníku věnovaném predikacím vývoje informační techniky zamýšlí nad nezbytností změnit „sociální rámeček“ lidské komunity, a to v závislosti na revolučních změnách v možnostech digitální komunikace s globálním rozměrem. To způsobí revoluci v organizaci zpracování a šíření informací a s tím i revoluci v tvorbě, šíření a **zpětném vyhledávání** poznatků. Změní to také stratifikaci zaměstnání a charakter práce podstatné části civilizace.

Je pochopitelné, že spolu s rozšiřujícím se prostorem pro podnikání v informačních službách se množily také

teoretické úvahy i konkrétní aplikace ekonomických, zejména národohospodářských teorií, které se zabývaly hospodářskými aspekty informatizace společnosti. Z těchto obecných východisek se už ve druhé polovině 70. let minulého století ve Spojených státech vytvářela disciplína zvaná „**informační ekonomie**“. V jejích pionýrských pracích se už od začátku 60. let angažovali významní ekonomové, jako např. Američan rakouského původu **Fritz Machlup**. V roce 1962 uveřejnil převratné dílo „The production and distribution of Knowledge in the United States“, kde charakterizoval informace jako zdroj, z jehož jediné části (v tomto případě formulovaného poznatku) lze generovat nekonečné množství reaktivací (reaktivovaných poznatků) a přitom tržní cena této části je nepostižitelná. Machlup se také už v první polovině 60. let zabýval nejen otázkou, jakou měrou se informační profese začíná podílet na celkovém profesním rozložení pracovní společnosti, ale současně také definováním typů a druhů pracovních zaměření, z nichž se celá sféra informačního průmyslu skládá.

Podstatnou otázkou koncepce náplně vzdělávacího procesu zaměřeného na informační profese je také jejich úloha v soudobých zcela konkrétních podmínkách fungování organizace v podnikové sféře. Tuto úlohu zkoumáme studiem zkušeností z vývoje v nejvyspělejších západních ekonomikách. Velmi významným přínosem bylo studium dnes už úspěšné absolventky ÚISK **Martiny Příbylové** v rámci meziuniverzitní výměny s partnerskou fakultou v USA konfrontované praxí, kterou získala v české servisní informační organizaci pracující ve prospěch rozvoje kooperace v podnikání českých firem s partnery ve státech Evropské unie. Její výzkumy už byly na stránkách tohoto časopisu spolu s teoretickými východisky, jak se už od počátku 90. let minulého století na ÚISK učí, v minulém roce představeny.

Informační zaměstnání, pokud bychom je zcela nevyňali z uvedených tří základních profesních kategorií, bylo vždy zahrnováno do sektoru služeb. Význam této vrstvy produktivních sil v moderní společnosti však důsledně zhodnotil až žák Fritze Machlupa, americký ekonom, pracovník ministerstva obchodu, **Marc U. Porat**. V díle „The information economy: definition and measurement“, kterému předcházela důkladná studia vycházející zcela z Machlupových předchozích výzkumů, vytvořil nový model rozložení podílu jednotlivých sektorů americké ekonomiky co do počtu pracovních míst existujících na pracovním trhu.

Poratovy statistiky sledující vývoj proporcionálních poměrů v profesním zaměření obyvatelstva Spojených států od roku 1900 do roku 1980 naznačují vývojové tendence růstu či poklesu počtu zaměstnanců ve čtyřech národohospodářských sektorech: kromě tradičních odvětví zemědělství, průmyslu a služeb také ve zvláště vyděleném **sektoru informačním**. Na rozdíl od Machlupa, který ještě vesměs pracoval s obtížně definovaným výrazem „knowledge“ (poznatek, resp. znalost), zavedl Porat do svých výzkumů důsledně pojem „informace“. Vytvořil jako první novou škálu národohospodářských sektorů, oboha-

cenou o uvedený informační sektor. A právě ten zaznamenává v celém Poratem a později i jeho následovníky (např. D. Y. Jeong, S. B. Martinová) sledovaném časovém údobí stálý a v posledních desetiletích nejprudší vzestup, takže od nejnižší míry podílu na zaměstnanosti v roce 1900 (okolo 13 %) postupně překonává podíly zemědělství, služeb i průmyslu.

Teprve osobní počítače propojované všude přítomnými digitalizovanými telekomunikacemi umožnily začátek plnění představy o skutečné informační společnosti, v níž se tato technika stává běžným a nepostradatelným nástrojem nejen jakékoli duševní práce, ale také účasti v občanském životě, zdrojem kultury i zábavy. Heslo dne – „**informatizace společnosti**” – znamená proces vedoucí k naplnění této vize a je míněno pouze jako zavádění a uplatňování informační a telekomunikační techniky a technologií a teprve tímto prostřednictvím zvyšování úlohy informací v životě společnosti. Výraz „informatizace” bývá obecně spojován s „**informatikou**”, technickým oborem vztahujícím se k vývoji a ovládnutí výpočetní techniky, včetně technických a programových prostředků aplikovaných v informačních systémech a službách. Výraz „informatika” se však v minulosti prosadil prakticky v celém bývalém bloku tzv. socialistických zemí, jako se ostatně prosazovalo vše, tj. podle sovětského vzoru. Šlo zde o pojetí profesora Michajlova, zakladatele sovětského ústředního informačního centra VINITI (dnes pod stejnou zkratkou působícího Všeruského ústavu vědeckých a technických informací), vycházející ze zúženého pohledu na obor, který respektoval pouze komunikaci vědeckých a technických informací. Prosazoval se i výraz „vědní informatika” a v případě rozšířeného chápání oboru i na komunikaci dalších typů informací mimo vědu a techniku se používalo také výrazu „sociální informatika”. Dokonce náš nejvýznamnější odborný časopis v 70. a 80. letech minulého století věnovaný vědeckotechnickým informačním službám a také informační vědě se nazýval „Československá informatika”. Zcela se opomněla skutečnost, že termín „informatika” byl již „obsazen” díky francouzské odborné terminologii vztahující se k informační technice, neboli k počítačům (l'informatique), a to už také od začátku 60. let. Tento termín, v angličtině „informatics” nebo spíše „computer science”, převzal pak v podstatě celý hospodářsky vyspělý svět i většina rozvojových zemí. Ještě dosud se však i u nás obtížně zdůvodňuje, že mezi oborem, jehož teoretické základy jsou řešeny informační vědou, a technickým oborem zabývajícím se počítačovými systémy, jejichž technologie a programové vybavení jsou chápány jako zpracovávání informací, dnes už prakticky ve všech oborech lidské činnosti, je podstatný rozdíl.

Informační věda, knihovnictví, dokumentace a informační management

Informační věda (Information Science, Informationswissenschaft, Science de l'information) se jako vědní a studijní obor pěstuje a vyučuje již od 60. let na desítkách

univerzit a jiných typů vysokých škol na celém světě. I když se v různých zemích uplatňují různá pojetí a rozličné školy a směry v chápání informační vědy, lze se shodnout na obecném určení jejího předmětu, jímž je přenos informací jako vyjádřených, komunikovatelných poznatků ve společnosti. To naprosto nezahrnuje požadavek nezbytné účasti jakékoli počítačové či telekomunikační techniky. Také vlastní profese informačního pracovníka, jako specialisty pracujícího profesionálně na jakémkoli úseku známého informačního řetězce sběr – zpracování – ukládání – vyhledávání – šíření informace, vznikla dávno před vynálezem této techniky. Informační věda není ani průnikem a složeninou různých jiných věd a oborů, jak se někdy mylně uvádí. Počátky oboru, který je dnes informační vědou teoreticky zaštitěn, lze klást důvodně až do starověku, kdy vznikly první sbírky profesionálně pořádaných dokumentů nesoucích záznam lidského poznání, neboli **knihovny** (jako první prokazatelná knihovnická služba se zpravidla uvádí správa knihovny krále Ašurbanipala ze 7. století před Kristem).

Informační profesi ale na druhé straně nelze definovat na institucionálním základě. Jestliže vycházíme z axiomu, že tato profese, jejímž teoretickým základem se stala informační věda, vznikla v knihovně, neznamená to, že je knihovnou jako institucí vymezena. Jde o více informačních oborů, a to v plném smyslu slova „informační”. Samozřejmě vychází i z **pojetí knihovny jako informační instituce**, nikoli však jediné informační instituce, a z pojetí knihovnictví jako informačního oboru, nikoli však jediného informačního oboru. Informační věda dnes vytváří teoretický základ celé řady informačních oborů, soustředěných okolo praktické činnosti celé řady typů informačních institucí a informačních pracovišť.

Ne náhodou se v poslední době objevil problém nového definování a současně s tím i nového pojmenování tradičně zavedeného oboru „librarianship”, resp. „library science” na amerických univerzitách. Tato oblast, bohužel, nenásledovala logickou modernizaci pojetí oboru, která proběhla v průmyslově vyspělých zemích kontinentální Evropy už dávno v minulém století. Ta spočívala v tom, že kromě veřejných knihoven se nad standardní knihovnickou práci v průmyslových podnicích, ve výzkumu a vývoji musí nejen zavést, ale také odpovídajícím způsobem pojmenovat nadstavbové služby. Tehdy se zde zavedl výraz „dokumentace”, odlišující tyto specifické služby od bibliografie v knihovnách. Později, také spolu s pojmenováním příslušných pracovišť a institucí, které tyto služby poskytují, došlo k zavedení výrazu „vědecké a technické informace”, resp. „odborné informace” (v německy mluvící sféře „Fachinformationszentrum, resp. Information und Dokumentationszentrum”, obdobně ve frankofonní a vůbec v románské sféře „centre de l'information et documentation” a ve slovansky mluvících zemích, např. v ruštině „Centr naučnoj i techničeskoj informacii”, u nás nejprve „technicko-dokumentační střediska, resp. TDS”, později „střediska vědeckých, technických a ekonomických informací”, resp. „VTEI”). V USA teprve nyní dochází k poněkud křečovitému procesu, který má udržet

(a v řadě případů už spíše navrátit) fakultám vzdělávajícím tradičně v oboru „library science“ dříve uznávanou prestiž. Na toto téma se už na konci 90. let minulého století rozvinula ve významných odborných časopisech často až emotivní diskuse, na jedné straně obhajující a na druhé zatracující „novotu“ spočívající ve vypouštění výrazů „library“ či „librarianship“ z názvů škol. Diskuse už dokonce získala jednoznačné označení klíčového „problému“ – „L“ Word Elimination. Výmluvně tuto diskusi dokumentují názvy článků citovaných níže v literatuře.

Důvodem uvedené diskuse je skutečnost, že v USA dlouho nedocházelo k tomu, co už je v Evropě zažité, totiž k přirozenému rozlišení dvou směrů profese. Jeden představují na významu a prestiži neztrácející kulturní, vzdělávací a samozřejmě informační, ale **občanské** instituce – veřejné knihovny (public library) včetně knihoven, které představují knihovnictví a zároveň slouží jako centra celých národních nebo regionálních sítí veřejných knihoven. Druhý směr reprezentují účelová pracoviště a někdy také instituce, které nejsou už jen knihovnami (libraries), ale informačními středisky, v jejichž rámci samozřejmě fungují také knihovny, ale podřízené specifickým složkám speciálních informačních služeb. Ty jsou zcela determinovány potřebami jednotlivých pracovních funkcí odborné klientely, které slouží, ať už je to výzkum, vývoj, konstrukce, obchod, administrativa nebo jakákoli složka řízení organizace či podniku. Tyto služby se nevejdu do rámce knihovnických aktivit a nelze je proto ani knihovnickými službami nazývat. Proto na starém kontinentě, ale i v Asii a v Latinské Americe už dříve přestaly být tyto služby a je provozující pracoviště a instituce nazývány knihovnami, ať už s jakýmkoli epitetem. To se v USA nestalo a nyní, když už vývoj specificky informačních metod a technologií a také uživatelských potřeb dospěl tak daleko, že ani zde nemůže být zastřešen dosud všemu nadřazeným výrazem „library“ (special library, research library, technical library, academic library atd.), dochází, samozřejmě v předstihu před praxí právě na univerzitách, k řešení tohoto problému, bohužel, často až příliš radikálně. Tak se najednou většinou celé fakulty přejmenovávají z dřívější „Library School“ nejen na „Library and Information School“ či „School of Information and Library Science“, ale dochází k procesu připomínajícímu úsloví „s vaničkou i dítě“. Slovo „library“ a jeho odvozeniny se prostě ve jménu pokroku vypustí z názvu školy či katedry zcela. Stalo se tak už např. na velmi prestižní UCLA Library School. Na konci minulého roku tyto tendence autoři Shelfer a Goodrum z Drechselovy univerzity shrnuli do článku, který už zdůvodňuje přejmenování místní knihovnické stolice na „College of Information Science and Technology“ s tím, že se zde začaly učit zejména metody CI (competitive intelligence), což se do knihovnictví nevejde.

Knihovna jako instituce je nesporným počátkem informační profese a dnes jejím nezpochybnitelným základem. Je však třeba zdůraznit slovo „základem“, neboť na něm se už, zejména díky Švýcaru Konradu Gesnerovi,

v 16. století etabloval nadstavbový obor **bibliografie** a na konci 19. století (díky zejména Paulu Otletovi a Henri La Fontainovi) vědní a především technická **dokumentalistika**. Ta se už zrodila mimo stěny tehdejších knihoven a teprve později tento nezbytný element vyspělých a profesionálně náročných komplexních služeb ve vědě a technickém rozvoji do sebe knihovnu opět zahrнула. Vzpomeňme explicitně vyjádřenou zásadu prvního našeho konceptora národní informační soustavy inženýra Sávy Medonose z poloviny 40. let minulého století, že **TDS**, neboli „technicko-dokumentační střediska“, tehdy nejprogresivnější podnikové informační útvary, které byly už v předválečné Československé republice vytvořeny v plzeňských Škodových závodech nebo v brněnské Zbrojovce či Českomoravských závodech Kolbena a Daňka v Praze a v řadě dalších našich tehdejších významných průmyslových podnicích, mají do sebe zahrnout technickou či závodní knihovnu. Navíc se už koncem 19. století, také mimo knihovny, rozvíjí vydavatelská produkce dokumentačních a referátových časopisů, od počátku 70. let 20. století už s nimi paralelně vydávaných elektronických verzí informačních databází, jako jsou např. COMPENDEX, INSPEC, CHEMBASE nebo MEDLINE, také od uvedené dekády už zpřístupňovaných v tehdy se rodících databázových centrech, jako jsou dnešní Dialog Corporation, Questel-ORBIT nebo STN International. Slouží, zpravidla prostřednictvím rešeršních útvarů ať už různých typů odborných knihoven nebo vědeckoinformačních středisek, uživatelům ve sféře vědy, výzkumu, technického rozvoje a stále více už také přímo podnikovému managementu. To však nikterak nespadá do poslání zcela jiné kategorie informačních institucí, kterou tvoří veřejné knihovnictví, stavící knihovnu jako informační instituci do středu společenského, kulturního, všeobecně vzdělávacího a běžného občanského života města i jakéhokoli jinak pojatého regionu, včetně malé obce.

Ani vědeckotechnické dokumentační a informační systémy a služby, ani systémy a služby veřejných knihoven však opět nejsou jediným zdrojem vzniku **moderní informační profese**. Tu totiž **nelze**, jak se to, bohužel, často i u nás činí, **zúžit jen na informační podporu vědy a technického rozvoje**. Knihovnictví, dokumentalistika a vědeckotechnické informační služby jsou ale bezesporu jedinečným zdrojem všech dnes používaných, zpravidla velmi sofistikovaných metod a technologií práce s informacemi a znalostmi i mimo tuto oblast. Právě zde vznikly a jako základ pro aplikace moderních výpočetních a telekomunikačních technologií, matematických metod, systémového inženýrství, logiky, lingvistiky, sémiotiky, sociologie, psychologie, estetiky a dalších zavedených vědeckých oborů se vyvinuly zcela specifické **informační disciplíny**. Všechny tyto a ještě jiné obory jsou často významnou základnou **pro aplikaci** jejich metod i výsledků zkoumání, **nikoli** však **součástí** dnes už svýbytného oboru informačního, zahrnujícího logicky také knihovnictví a knihovědu. Tento obor ostatní pouze využívá, aplikuje, nikoli zahrnuje, právě tak, jako např. medicína využívá chemii, biologii a dnes také informatiku. V soudobých

technologiích informačních analýz pro potřeby podnikového managementu v průmyslových podnicích, ale také v terciální sféře, založených na metodách, jako jsou např. data mining, bench marking, aj., jsou aplikace různých inženýrských oborů nezbytné.

V moderní informační vědě jde především o veškeré teorie a metodologie práce s dokumentem na základě analýzy jeho obsahu a na druhé straně na základě analýzy informační potřeby potenciálních uživatelů informačních služeb. Přitom je třeba pojem „dokument“ chápat jako univerzální komunikát, který bez ohledu na druh média (údaje, texty, obrazy, zvuk – na papíře, filmu a stále více na počítačovém médiu v digitální formě) nese určitý obsah, sdělovaný jeho tvůrcem a sdělitelný jeho potenciálním adresátům. Od hliněných destiček, papýru a papíru jsme postoupili až k multimediálním digitálním komunikátům, označovaným někdy už jen jako „digitální objekty“. Nicméně společenská úloha informační profese (a ta je co do specializace práce podle konkrétního úseku informačního procesu, na kterém je vykonávána, dnes až neuvěřitelně široká a pestrá) se od pradávna nezměnila: jde o všechny zpracovatelské činnosti, které vedou ke zprostředkování jakkoli zaznamenaných znalostí z kdekoli existujících informačních zdrojů každému uživateli podle jeho informační potřeby. Přitom se ovšem prostor, v němž se vysoce kvalifikovaní informační profesionálové dnes a zejména zítra uplatní, stále rozšiřuje. Tvoří jej, jak bylo výše vyloženo, už i makroekonomicky zmapovaný podíl profesní strukturalizace světové ekonomiky, označovaný jako „informační sektor“. Pokusme se jej zmapovat právě z hlediska možností a potřeb, které vytváří pro orientaci obsahu profesionálního informačního vzdělávání.

Informační sektor jako prostor uplatnění absolventa informačních a knihovnických studií

Cílové informační profese, k nimž může směřovat vysokoškolské vzdělávání, vymezujeme pro účely koncepce celého spektra vyučovaných předmětů a jejich osnov (a bylo to už představeno např. také na mezinárodním fóru konference **ISI '98** a stručně také na posledním Inforu v Praze) charakteristikami oblastí, v nichž absolventi takového studia nacházejí své uplatnění. Vymezili jsme takto celkem **šest informačních okruhů**, do nichž se podle našeho pojetí oboru daný informační prostor může dekomponovat a v nichž naši absolventi už skutečně reálně nacházejí své profesionální uplatnění. Jde samozřejmě o vymezení pouze rámcové, bez určení hranic, ale spíše s přihlédnutím k logickému překrývání a vzájemným vztahům daných okruhů. Hlavním principem jejich vymezení je zde **funkční zaměření** jednotlivých od sebe odlišitelných, ale vzájemně často úzce souvisejících sociálně ekonomických oblastí, které lze v současném vývojovém stadiu celého veřejného informačního sektoru vysledovat.

Je však třeba hned na úvod této stratifikace zdůraznit, že se vymyká tradičnímu pojetí cílového vymezení výuky na ještě mnoha knihovnicko-informačních školách. Orientuje se ale v souladu s moderními světovými kon-

cepceci univerzitního informačního vzdělávání na ty západní školy, s nimiž ÚISK spolupracuje a které se věcně váží na obory sociálně komunikační a profilují do úlohy přípravy širokého spektra **specializací** informačního profesionála, od budování a správy historických fondů přes manažera občanských informačních a kulturně vzdělávacích služeb veřejné knihovny, budování, správu a využití fondu vědecké knihovny, až po dokumentaci, rešerše, studijně rozborovou činnost a zejména tvorbu, řízení a nadstavbové analytické informační služby v jakémkoli druhu organizace. Zejména se tato koncepce váže na reálné podmínky meziuniverzitní smlouvy o vzájemné akreditaci vzdělávacích programů pro výměnné jedno- až dvousemestrální studijní cykly studentů ÚISK a americké School of Information and Library Science University of North Carolina v Chapel Hill. Není bez zajímavosti, že právě tato s námi smluvně spolupracující fakulta získala v loňském roce ocenění jako nejprestižnější v daném oboru v USA.

Uvedených šest informačních okruhů soudobého světového informačního sektoru, který by měl v celé své šíři tvořit pracovní příležitosti pro moderně vzdělané informační profesionály, jsme vymezili takto:

1. Okruh hromadných sdělovacích prostředků (masmédií)

Jestliže sledujeme vliv a význam informací na strategicky nejdůležitější sféry zájmu všech typů mocenských orgánů všech forem uspořádání států a jejich různých uskupení, ale také přímo na sociální, hospodářský i kulturní život nejširší veřejnosti, pak jako nejen nejmohutnější, ale také nejvýznamnější oblast v celém soudobém informačním sektoru se projevuje okruh vytvářený hromadnými sdělovacími prostředky. Kromě stále ještě vládnoucích médií tisku, rozhlasu a televize se i zde začal na konci 90. let, zejména v USA, prosazovat i fenomén počítačové sítě internet. Předpokládaná integrace této informační infrastruktury s dnešní televizní a rozhlasovou vysílací a přijímací technikou vyvolává perspektivu ještě dalšího rozměru publicity a tím i působnosti informací, šířených v rámci tohoto okruhu celým společenským spektrem. Právě v tomto informačním okruhu půjde o kritický střet techniky a technologie publikování tradičními technikami, ať už je to papír a tisk nebo analogové šíření signálu rádia a televize, s prostředky, kterými se prosazuje tzv. digitální revoluce. Patří sem mimo jiné také i dosud pouze v jiných informačních okruzích působící databázová informační centra, která dnes ukládají a pro uživatelské terminálové (klientské) stanice zpřístupňují úplné exempláře (tj. texty i vyobrazení) denního tisku i populárních časopisů a dalších typů agenturního zpravodajství zasahujícího prakticky do všech sfér společenského života – a navíc v mezinárodním měřítku.

Hlavní účel činností a smysl vynakládání prostředků na provoz informačních služeb v celém informačním okruhu publicistiky lze vyjádřit jedním slovem: **zveřejňovat**. Tomu jsou podřízeny organizace, metody, technologie a

technika zpracování a šíření informací a samozřejmě i formy, jakými jsou na výstupu jednotlivých zpravodajských systémů, které tento okruh vytvářejí, prezentovány. Jde o formy maximálně srozumitelného vyjadřování poznatků a údajů, v některých případech i s využitím uměleckých metod ztvárnění obsahu, který má být informačními kanály přenášen a má působit na příjemce těchto informací.

Z pohledu vzdělávání informační profese zde nejde o vlastní novinářskou odbornost, ale o velmi podstatné infrastrukturní informační systémy, na nichž je moderní žurnalistika založena. Ty tvoří především zpravodajské agentury. UNESCO definuje zpravodajské agentury jako podniky, jejichž hlavním úkolem je shromažďovat informace s **jedním** cílem – vyjadřovat a tlumočit fakta nebo je dodávat jiným informačním podnikatelským subjektům nebo organizacím, příp. i soukromým osobám s tím, že informace jsou co nejúplnější a co nejvíce nestranné (objektivní). K tomu účelu se zde vytvářejí odpovídající primární i sekundární informační fondy a informační specialisté zde působí v celém zpracovatelském procesu – od akvizice dokumentu, přes jeho katalogizaci a zdokumentování včetně indexace, až po rešerše z vnějších informačních zdrojů a různé informační analýzy pro potřebu kvalitní žurnalistické práce. Např. v české zpravodajské agentuře ČTK se už absolventi ÚISK velmi dobře v uvedených funkcích uplatňují.

2. Okruh archivních informačních fondů

Tento okruh je možno z řady hledisek specifikovat jako protipól okruhu hromadných sdělovacích prostředků. Jde o účelově vymezenou oblast metod a prostředků (a samozřejmě i oblast účelově zaměřenou), působící průřezově v celé řadě společenských aktivit. Nejde však o protipól zveřejňovací funkce hromadných sdělovacích prostředků ve smyslu především funkce utajovací. Zákon České národní rady č. 343/1992, který je novelou původního zákona č. 97/1974 Sb. „o archivnictví“, definuje **archiválii** jako „písemné, obrazové a jiné záznamy, které vzešly z činnosti státních orgánů, obce a jiných právnických osob i z činnosti fyzických osob a které vzhledem ke svému dokumentárnímu významu mají trvalou hodnotu“.

V informačním okruhu archivnictví je možno hlavní poslání a smysl aktivit jeho institucí a pracovníků vyjádřit podobně jako v předchozím okruhu jedním slovem – tentokrát: zejména dlouhodobě **uchovávat**. Veškerá metodika a technika práce s informacemi v tomto okruhu je podřízena především funkci uchovávací, avšak v tom smyslu, aby byl kterýkoli dokument nejen ochráněn před ztrátou či zničením, ale aby byl kdykoli ze všech potřebných hledisek zpětně vyhledatelný a zpřístupnitelný – bez ohledu na časové dimenze související se vznikem informace.

Profesně náleží aktivity spojené s informačními aspekty archivnictví jednoznačně do teoretické základny informač-

ní vědy, přičemž ve významné části tohoto okruhu samozřejmě hrají důležitou úlohu odbornosti orientované na historii.

3. Okruh informací ve společenské správě

Tento informační okruh, obdobně jako předchozí archivnický, nelze zcela zahrnout pouze do sféry veřejných informačních činností. Avšak s vývojem převažující části světa směrem k demokratickým formám vlády a s rostoucím podílem veřejnosti na správě nejen státu jako celku, ale také jeho jednotlivých regionů, a zároveň i nadnárodních celků různých mnohostátních seskupení, jde dnes stále více o informace veřejné povahy. Navíc se tento informační okruh zejména v posledních letech rozrůstá o oblast informací publikovaných jako oficiální publikace. Ty nenáleží pouze do působnosti vlád a parlamentů jednotlivých zemí, resp. zastupitelstev místní správy. S postupující integrací v hospodářské a s ní bezprostředně související politické sféře západní hemisféry (která je ostatně pro vývoj informačního sektoru rozhodující) vzniká rozsáhlá oblast dokumentace (tzv. šedé literatury) vztahující se ke vzniku a působení různých mezinárodních organizací. Jejich řídicí aparát využívá veškeré známé informační metody a technické prostředky, aby zajistil informovanost o všech správních aktech i o jejich legislativním podkladu minimálně ve dvou úrovních: ve vlastní řídicí sféře těchto mezinárodních správních celků a decentralizovaně ve všech společně spravovaných regionálních i odborných oblastech společenského života.

Hlavním cílem informačních aktivit a smyslem vytváření a provozování různých systémů a služeb v rámci tohoto informačního okruhu je zajistit kvalifikovaný způsob řízení složitých sociálně ekonomických a politických systémů fungujících na demokratických samosprávních principech v prostředí tržních ekonomických vztahů.

Institucionální stránka tohoto okruhu není pevně vymezena a bývá rozložena do více druhů vládních i nevládních organizací a pracovišť, vykonávajících často především jiné než informační funkce. Existují však množící se příklady veřejných online informačních služeb – serverů na internetu a už renomovaných světových databázových center, zpřístupňujících celé elektronické knihovny pro nejrůznější profese pracující ve státní či místní správě, ale také pro jiné orgány, organizace a firmy a čím dále tím více (prostřednictvím veřejně přístupných databází na internetu v prostředí WWW) také pro nejširší veřejnost.

Z hlediska vzdělávání informačních profesionálů se zde otevírá široké pole uplatnění, a to opět od budování primárních a sekundárních informačních fondů v rámci správních orgánů státu a regionů až po organizaci komplexních systémů těchto institucí a systémů zveřejňování informací občanům, např. už na základě nedávno uzákoněných práv přístupu veřejnosti k neutajovaným skutečnostem, které jsou předmětem jednání a rozhodování ve veřejném sektoru. Na druhé straně se zde vytváří významný prostor působnosti veřejných knihoven jako zprostředkovatelských

článků těchto informačních služeb občanům v obcích a regionech.

4. Hospodářské informace

Tento informační okruh se vymezuje už od dob vzniku speciálních informačních služeb pro podnikatele a finanční ústavy v polovině 19. století. Až sem sahají počátky např. dnes celosvětově proslulé producentské firmy databází zachycujících podstatné informace o ekonomice podniků, poskytující všechny druhy moderních informačních analýz pro potřeby podnikání – Dun & Bradstreet. Právě tak, jako při hledání hranic mezi okruhem správních informací a vědeckotechnickými informačními a knihovnickými systémy, je obtížné vymezit nějakou dělicí rovinu mezi těmito oběma okruhy a okruhem, specifikovaným především daty vztahujícími se k výrobě, obchodu, trhu, finančnictví a dalším aktivitám souvisejícím s podnikáním. Zcela sem náleží veškeré systémy informující o průběžném stavu a transakcích na kapitálových trzích, zejména aktuální burzovní zpravodajství. Patří sem makroekonomické ukazatele právě tak, jako analytické ukazatele hospodaření firem. Navíc je dnes vytvářena rostoucí řada databází obsahujících podrobné údaje o hospodářských subjektech od jejich názvu, adresy a jmen vedoucích představitelů až po podrobné vyjmenování všech produktů a jejich parametrů, nebo služeb, které dodávají. Existují databáze plných textů výročních zpráv podniků. Na hranici tohoto okruhu a okruhu působnosti hromadných sdělovacích prostředků jsou dnes velmi rozšířené a stále zdokonalované počítačové průběžné zpravodajské služby nazývané „news-letters“, zaznamenávající rychleji, než to dokáže denní tisk, veškeré události v hospodářské sféře v celosvětovém rozsahu. Na ekonomické obchodní a finančnické informační služby, včetně manažerských informačních systémů, je například speciálně orientováno jedno z nevýznamnějších světových databázových center – americký systém Dow Jones News/Retrieval, resp. Dow Jones Interactive.

Podle autorek **Julie Scottové** a **Veroniky Vooliffové** je možné okruh hospodářských informačních systémů a služeb definovat také vymezením jeho uživatelských aplikací. Jsou to podle nich tyto sféry využití: strategické plánování, analýza trhů, burzovní podnikání, bankovníctví, poradenské služby pro firemní management, finančnictví mimo bankovní sféru, státní i místní správa. V současné době lze z různých statistik a strategických rozvah zabývajících se rozvojem informačního průmyslu usuzovat, že tento okruh je nejvíce ze všech kybernetizován. Jeho podíl na obchodním obratu při provozování různých informačních služeb je dnes největší a ještě dále narůstá.

Informační okruh hospodářských informací nemá vyvinutou vlastní specifickou organizační strukturu založenou na institucionální základně. Jeho systémy a služby působí jednak v rámci řídicích agend organizací, prostřednictvím zpravodajských agentur a stále více se prosazuje ve velkých informačních databázových centrech, jejichž

původ je třeba hledat v informačním okruhu vážícím se na oblast vědy a technického rozvoje.

5. Okruh informací ve vědě a technickém rozvoji

Historicky je tento okruh vedle některých forem archivnictví a také hromadných sdělovacích prostředků kolébkou všech profesionálních informačních aktivit. Spadá sem totiž tradičně knihovnictví, a to ta jeho složka, která už v dávnověku sloužila k uchovávání a zprostředkování odborných poznatků a vyvíjela se v ní k tomu účelu příslušná metodologie organizace dokumentů.

Pojem „vědecké a technické informace“ je již dnes ve světě chápán (i když s různými pojmenováváním – u nás například vždycky ve spojení s přívlastkem „ekonomické“ a se zkratkou **VTEI** jako vědecké, technické a ekonomické informace, v poslední době se pak pro označení tohoto okruhu v anglosaské oblasti používá zkratka **STM**, znamenající vědu, techniku a medicínu) v podstatě shodně a dosti jednoznačně jako komplex činností, jehož tradice, jak bylo řečeno, sahá hluboko do minulosti knihoven s naučnou literaturou. Z původně tradičních knihovnicko-bibliografických činností se zde v průmyslovém věku vyvinula nejprve nadstavba dokumentační (analytické zpracovávání všech druhů dokumentů s důrazem na věcný popis rozšířený o anotace či dokonce referáty) a později se zde prosadila ještě další nadstavbová informační činnost – studijně rozborová, sloužící především všem tvůrčím činnostem, jako je výzkum, vývoj, konstrukce (projektování), výchova a vzdělávání, zdravotní péče, ale i strategické řízení, prognózování a plánování. Informační metody odvozené od služeb vědeckých, resp. technických knihoven a středisek VTEI prolínají všechny společenské odborné činnosti a slouží k povznesení odborné úrovně metodiky a technologie provozování informačních služeb ve všech ostatních informačních okruzích. Zcela specifickým rysem tohoto okruhu je silná orientace na **publikované** dokumenty jako hlavní zdroje informací. Jejich sběr, ukládání, zpětné vyhledávání často velmi sofistikovanými metodami a programovými prostředky a zpřístupňování většinou formou výpůjčky nemá v dosud charakterizovaných informačních okruzích obdoby.

Tento okruh má relativně vyhraněnou institucionální strukturu, tvořenou vědeckými a odbornými knihovnami a informačními středisky, resp. informačními ústavami, jejich soustavami a sítěmi v regionálním, státním a nadnárodním měřítku. Dále právě v rámci tohoto okruhu v posledních 30 letech vznikly specifické organizační typy, jako jsou dokumentační a referátové služby a na jejich základě producentství informačních databází, databázová centra nakupující od mnoha producentů informační zdroje ve formě desítek, někdy i stovek databází primárních i sekundárních dokumentů a zpřístupňující je online někdy až milionům uživatelů. Tomuto okruhu především budou perspektivně sloužit ještě další specifické instituce pracující v prostředí globálních počítačových sítí, především internetu. Jsou to jednak knihovnická servisní centra orientovaná na souborné kata-

logy a od nich se odvíjející služby katalogizační a výpůjční v meziknihovní spolupráci a dále moderní systémy dokumentových dodavatelských služeb známých pod anglickou zkratkou DDS (document delivery services, česky „dokumentové dodavatelské služby“).

6. Okruh informací působících v kultuře a umění

Do informačního sektoru je dnes již bez větších pochybností řazen i okruh činností, které zajišťují uchovávání, pořádání a napomáhají podstatnou měrou ke zpřístupňování uměleckých děl všeho druhu a dalších kulturních statků. V současnosti je totiž v průmyslově vyspělých zemích široce rozvíjena nejen tradiční sféra veřejných knihoven s převahou fondů uměleckého, kulturního a všeobecně vzdělávacího charakteru v podobě tištěných materiálů, ale vznikají oddělení těchto knihoven, které zpřístupňují encyklopedie, obrazové katalogy a reprodukce uměleckých děl, uložené na počítačových médiích. Výpočetní technika je zde základem videoték, fonoték a prosazuje se všeobecně jako základ informačních metod pro zpřístupňování fondů těchto knihoven. Existují i knihovny, působící v tomto okruhu, nazvané podle multimediální povahy materiálů, s nimiž pracují a který zpřístupňují veřejnosti, „mediatéky“ (např. městská veřejná knihovna ve francouzském Nancy). Navíc zde již kromě počítačových médií, zprostředkujících kulturu a umění, zdomácněly gramofonové desky a magnetofonové nahrávky hudebních i slovesných děl, videokazety a optické disky, které jsou uživatelům institucí působících v tomto informačním okruhu zpřístupňovány právě tak, jako knihy a časopisy. Významnou složku uživatelů institucí působících v tomto okruhu tvoří děti a mládež.

Problém specifčnosti informací v tomto okruhu spočívá v samotné podstatě působení kultury, zejména pak umění, ve společnosti. Také umělecké dílo je svým způsobem dokumentem nesoucím jistý druh informace od svého tvůrce k tomu, kdo je jeho ať už čtenářem, posluchačem nebo divákem. Podstatou obsahu této informace není však odborný poznatek, ale spíše informace o myšlení a zejména citění autora – umělce. Jestliže v psychice adresáta vyvolá odpovídající odezvu, pak jde v jistém smyslu také o přenesení informace. Od části knihovnictví, zařazené spolu s vědeckými a technickými informačními aktivitami do předchozího okruhu, se tento kulturní informační okruh liší zejména co do obsahu, resp. charakteru informačních fondů, i když metody a technologie zpracování a zpřístupňování se v mnoha případech přibližují. Jsou to především internetové prostředky ukládání a šíření celých uměleckých děl a nejen informací o nich. Vytvářejí se již celé elektronické galerie obrazů a knihovny hudebních i literárních děl. Navíc zde i v tradiční podobě vždy existovaly a také v době dominantního postavení výpočetní a spojové techniky v informačních službách budou existovat zpracovatelské úseky, které spojuje základní knihovnické „řemeslo“. Spočívá v akvizici publikací, ka-

talogizaci, bibliografii, uchovávání, zpětném vyhledávání dokumentů a ve výpůjčních službách.

To, co okruh informací pro vědu a technický rozvoj od tohoto okruhu rozděluje, není však jen obsah fondů, ale i způsob práce s uživatelem. Vědeckoinformační okruh slouží uživateli v jeho pracovním procesu, a to informacemi, jejichž odborné posouzení a výběr záleží zcela na něm. Informační pracovník zná metody zpřístupňování těchto informací, avšak i když by v oboru, v němž středisko pracuje, neměl být laikem, musí odborný názor vždy ponechat na uživateli. V kulturním informačním okruhu jsou služby poskytovány v převažující míře pro uživatele s cílem obohatit jeho volný čas, resp. v jeho volném čase mu poskytnout informace, na které má právo jako občan, nikoli však (až na výjimky) jako odborník v určité profesi. Knihovník zde má funkci nejen zprostředkovatele, ale také odborného rádce, jako pracovník vzdělaný v oblasti kultury, veřejného občanského života, regionalistiky a samozřejmě v metodách knihovnicko-informačních služeb pro různé čtenářské kategorie.

Společný základ a diferenciací vzdělávacího procesu zaměřeného na informační profesí

Všechny vyjmenované informační okruhy jsou z hlediska pojetí úlohy informačních specialistů v jejich organizaci a fungování a samozřejmě především v samé podstatě poslání ve společenském životě diferencované. Nicméně všechny jsou prostoupeny určitým jednotícím principem v tom, že samotným základem jakéhokoli nakládání s informacemi ve smyslu komunikovatelných a tudíž „zhmotných“ poznatků je obsah **dokumentů**. Žádná jiná profese se nezabývá právě podstatou funkce dokumentu jako nositele informace a následně všemi aspekty z ní vyplývajících operací, které je třeba s dokumentem vykonat, aby se – jednou vytvořen – dostal ke každému, kdo informace v něm obsažené potřebuje. V moderním pojetí této profese je třeba zdůraznit právě univerzálnost pojmu „dokument“, jak už bylo výše uvedeno. Nejde už jen o dokumentalistické pojetí nadstavby klasického knihovnictví, jak se zejména na evropském kontinentě vyvíjelo vedle veřejného knihovnictví v souvislosti s vědeckotechnickými informačními službami. Informační profese pracuje také s naprosto odlišnými typy dokumentů, než jsou knihy, články v časopisech, výzkumné zprávy, patenty nebo normy (ať už v tištěné, resp. jiné analogové, nebo digitální formě). V informačních systémech některých oblastí celého spektra zájmu této profese, které bylo vymezeno uvedenými informačními okruhy, se vyskytuje nepřehledné bohatství forem „také dokumentů“, které jsou právě tak předmětem informačního zpracování, jako ty, které už považujeme za klasické. Namátkou jmenujme faktury, zápisy z jednání, agenturní zprávy včetně obrazových reportáží, digitální registry např. uměleckých předmětů nebo převodky zboží.

Také pro vlastní produkty informačního zpracování nejen dokumentů, ale jakýchkoli předmětů a procesů spo-

jených s lidskou činností v soudobých informačních systémech a službách platí poznání, že se jejich spektrum až neuvěřitelně rozšiřuje. Např. když byly na počátku roku 1991 zahájeny přípravné práce na nové koncepci státního informačního systému v České republice, byl v rámci činnosti pracovní skupiny pro veřejně přístupné informační služby zpracován přehled možných registrů, evidencí a přehledů, který obsahoval téměř 60 druhů různých informačních databází jako produktů informačních zpracovatelských operací v různých resortech národního hospodářství. Uvedme pro představu výše z tohoto seznamu, aby bylo zřejmé, kam až může informační profese jako rozhodující odborné zázemí proniknout z hlediska strategie budování významných prostředků správy státu. Mezi státem sledované a také vždy alespoň z části dotované informační produkty se do seznamu dostaly např. následující registry a seznamy: registr hospodářských subjektů, výroční zprávy podnikatelských subjektů, registr nevyužitých zásob, registr poptávky/nabídky výrobků, služeb a výrobních kapacit, registr volných míst/konkursů, registr tendrů, registr poptávky po pracovních příležitostech, evidence (katastr) nemovitostí, evidence obyvatel a bytů, evidence motorových vozidel, telefonní seznamy, evidence kulturních památek a sbírek muzeí a galerií, registr vědeckotechnických akcí, registr expertů, registr veletrhů a výstav, registr léčiv, ekologické informace, toxikologické informace, právní předpisy, burzovní zprávy, bankovní zprávy, daňové informace, kursy valut a deviz, demografické informace, přehledy služeb obyvatelstvu, agenturní zprávy, encyklopedie, slovníky jazykové, terminologické a výkladové přehledy, předpovědi počasí, přehledy kulturních programů, jízdní a letecké řády, nejrůznější rezervační systémy, seznamy ubytovacích zařízení atd.

V informačním vzdělávání však stále existuje jistý společný základ, možno říci **jádro vlastního informačního řemesla**, které musí zvládnout všichni profesionálové, a pak už jde o specializace, jejichž vrcholy se od sebe dosti výrazně vzdalují. Za jádro profese považujeme právě znalost základních zpracovatelských procesů vázaných na dokument, samozřejmě, jak už bylo řečeno, na dokument ve smyslu informačního komunikátu, a to v jakékoli formě a na jakémkoli médiu. To znamená umění koncepce budování primárního dokumentového fondu, akvizice, katalogizace, obsahové analýzy pro potřeby zpětného vyhledání podle věcných kritérií, organizování sbírky pro účely jejího fyzického zpřístupnění formou výpůjčky, řízení výpůjčního protokolu a také znalost sociálně psychologických zásad umění jednat se čtenářem, resp. uživatelem či klientem. Za vrcholy hlavních větví informačních specializací lze považovat na jedné straně management knihovnicko-informačních služeb regionu, určených nejširší občanské veřejnosti, všem věkovým kategoriím, etnikům a profesím, na druhé straně management informačních systémů specializovaných na určitou odbornost, ať už na úrovni vědy a výzkumu, technického vývoje, konstrukce a projektování a také vlastního podnikového managementu,

nebo řízení a správy informačních systémů v nejrůznějších institucionálních strukturách. Může jít o úřad, veřejně prospěšnou či veřejnoprávní instituci, banku nebo zpravodajskou agenturu, a to v rámci profesionálního uplatnění informačních požadavků zpravidla institucionálně vymezeného okruhu uživatelů.

Naprosto jiné nároky, a to nejen co do profesního vzdělání, ale také co do osobnostních vlastností, vyžadují knihovny, jejichž posláním je být kulturním centrem a zároveň jakýmsi referenčním informačním střediskem pro všechny obyvatele příslušné lokality, od dětských let do pozdního stáří, než jaké jsou kladeny na informační pracovníky sloužící uzavřené komunitě instituce a podléhající odborným požadavkům na odborné bibliografické, dokumentační a rešeršní služby a zejména pak na jejich nadstavbové složky, jako jsou už zmíněné moderní metody informačních analýz. Na jednom knihovnickém semináři jsem už uvedl, že si troufám přirovnat rozdíl obou směrů k rozdílnosti takových profesí, jako jsou např. lékař a lékárník. Také ony mají významné společné profesní jádro, nicméně se vyučují na různých fakultách. A zdůraznil jsem, abychom se v dnes už překonaném úsilí vidět naši širokou informační sféru pouze úzkým prismalem zavedené a veřejnosti snadno pochopitelné instituce knihovny a knihovnictví nenechali mýlit anglickým názvoslovím, kde se všechna pracoviště a instituce, které se zabývají jak knihovnickou, tak vědeckoinformační činností, včetně nadstavbových studijně rozborových a dalších činností, označují slovem „library”. Anglická či americká „special library” není u nás „speciální knihovna”, „research library” není „výzkumná knihovna”. Správný český výraz pro tyto instituce zní „vědeckoinformační středisko”, v jehož organizační struktuře je samozřejmě obsažena také knihovna. Poslání těchto oborově vymezených a orientovaných pracovišť je zcela jiné než poslání veřejných knihoven. Přitom je třeba zdůraznit, že nejen vlastní profesní základ, jak byl výše charakterizován, ale také počítačová a telekomunikační technika a technologie se mírou intenzity využití v obou hlavních profesních větvích informačního povolání naprosto neliší.

Závěrem

Mnoho otázek v informačním vzdělávání zůstává nezodpovězeno nejen u nás. Souvisejí s otázkami vztahujícími se k samé podstatě této profese, která dnes mnohem zřetelněji než kdykoli v minulosti čelí radikálním změnám ve vlastním paradigmatu. Ty vycházejí z revolučního vývoje informačních technologií a současně z měnícího se pojetí toho, co sice bylo odjakživa hlavním předmětem všech pracovních aktivit vztahujících se k tradičnímu pojetí dokumentu a informace jím nesené, ale co se musí přizpůsobit stále se vyvíjejícím požadavkům společnosti na informační služby. Jak se s těmito změnami naše profese v budoucnu vyrovná, to záleží do značné míry také na náplni a kvalitě vzdělávání v oblasti informačních profesí.

Literatura:

- DUFF, A. S. Daniel Bell's theory of the information society. *J. Inform. Sci.*, 1998, vol. 24, no. 6, p. 373-393.
- KRISTL, Carol. UCLA Library School Drops the „L” Word. *American Libraries*, Jun/July 1999, vol. 30, no. 6, p. 34-36.
- LIFER, Evan St., ROGERS, Michael. ALISE Cutting the „L” Word from Mission? *Library Journal*, February 1998, [vol.] 123, no. 3, p. 97.
- MACHLUP, Fritz. *The production and distribution of knowledge in the United States*. Princeton : Princeton University Press, 1962. 416 p.
- NEIL, Infield. Don't Mention the „L” Word. *Information World Review*, April 1997, [vol.] 124, p. 26.
- PŘIBYLOVÁ, Martina. Socioekonomické postavení informačních profesionálů v dnešní společnosti: soukromý sektor. *Národní knihovna*, 2000, roč. 11, č. 5-6, s. 212-226.
- SCOTT, Julie, VOOTLIFF, Veronica. Business and commercial information. In *Handbook of special librarianship and information work*. London : Aslib, 1992, p. 145-169.
- SHELPER, Kathy, GOODRUM, Abby. Competitive Intelligence as an Extension of Library Education. *Journal of Education for Library and Information Science* [H.W. Wilson - EDUC], vol. 41, no. 4, p. 353-361.
- VLASÁK, Rudolf, KALKUS, Stanislav. Information system as economical category. In *Knowledge Management und Kommunikationssysteme. Proceedings des 6. Internationalen Symposiums für Informationswissenschaft (ISI '98), Prag, 3.-7. November 1998*. Konstanz : UVK Universitätsverlag, 1998, s. 501-507.
- VLASÁK, Rudolf. Vzdělávání knihovníků na Univerzitě Karlově. In *Knihovny současnosti. Sborník ze 7. konference, konané ve dnech 14.-15. září 1999 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven, 1999, s. 181-185.

Docent PhDr. Rudolf Vlasák je ředitelem Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK.

